

önünde 1806'da yapılan çeşme Mihrişah Sultan 1805'te öldüğüne göre onun adına oğlu tarafından yaptırılmış olmalıdır. Ayrıca 1790'da Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya savaşları sırasında asker temininde güçlük çekilmesi üzerine 500 bostancı askerini kendi bütçesinden teçhiz edip padişahın da katıldığı bir törenle cepheye göndermiştir.

Kısa bir süre vâlide sultanlık yapan IV. Mustafa'nın annesi Ayşe Sineperver biri, vefat eden oğlu Ahmed için 1780'de Üsküdar Yeni Vâlide Camii ile Bedesten Kapısı yakınında, diğeri 1825'te Hırka-i Şerif ile Karagömrük arasında olmak üzere iki çeşme inşa ettirmiştir. Fâtiha Camii'nin yanında ve Tabhane Medresesi karşısında sıbyan mektebi, çeşme, sebül ve birkaç odadan meydana gelen bir külliye yaptıran II. Mahmud'un annesi Nakşidil Sultan'ın başka bazı hayratı daha vardır. Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem ise tartışmasız en fazla hayır eseri bırakan vâlide sultandır (bk. BEZMİÂLEM VÂLİDE SULTAN). Aksaray'da daha önce yanmış olan Kâtib Camii'nin arsasında inşa ettirdiği cami, mektep, muvakkithâne, kütüphane ve türbeden oluşan külliyyeyi 5 Nisan 1872'de kendisinin de katıldığı büyük bir törenle hizmete açan Pertevniyal de hayır sever bir kadın ve eser bırakan son vâlide sultandır (bk. PERTEVNİYAL VÂLİDE SULTAN).

Vâlide sultanlar, XIX. yüzyılda özellikle II. Mahmud dönemindeki gelişmelerin sonucu olarak toplum içinde daha fazla görünür hale gelmiştir. Nitekim Bezmiâlem'in 1846'da İstanbul'u ziyaret eden Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa onuruna ziyafet vermesi, Haziran 1850'de Sultan Abdülmecid'in çıktığı Limni, Girid, Rodos ve diğer Ege adaları gezisinden dönüşünde şehzade ve sultanlarla birlikte Zeytinburnu'na kadar giderek oğlunu karşılaması, 1851 Londra Sergisi'nde yer almak üzere taşradan İstanbul'a gönderilen ve Ticarethane'de sergilenen Osmanlı tarım ve sanayi ürünlerinin teşhir edildiği sergiyi 25 Mart 1851 günü ziyaret etmesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da kurduğu hânedandan hüküm süren vali ve hidivlerin sağ olan annelerine de Osmanlı padişah annelerine nisbetle "vâlide paşa" denilirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrade-Dahiliye, nr. 101585, 10 Receb 1280; BA, KK, nr. 676M(1), s. 97; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 140-141; II, tür.yer.; Peçuyulu İbrâhim, *Târih*, II, 72; Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Rauza-*

tü'l-ibrâr Zeyli (haz. Nevzat Kaya), Ankara 2003, s. 12-13; Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'nâme* (haz. Fahri Çetin Derin), İstanbul 2008, tür.yer.; *The Report of Lello Third English Ambassador to the Sublime Porte: Bâbiâli Nezdinde Üçüncü İngiliz Elçisi Lello'nun Muhtırası* (nşr. ve trc. Orhan Burian), Ankara 1952, s. 41-43, 45-46, 49, 50, 54-56; Hezârîfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-be-yân fi Kavânin-i Âli-Osmân* (haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998, s. 103-104; J.-B. Tavernier, *Topkapı Sarayında Yaşam* (trc. Perran Üstündağ), İstanbul 1984, s. 158-161; Naimâ, *Târih* (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2007, I, III, IV, tür.yer.; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 123, 156, 523, 526; Uşşâkizâde İbrâhim, *Uşşâkizâde Târihi* (haz. Raşit Gündoğdu), İstanbul 2005, I, 179-180; II, 946-947, 953; *Subhî Tarihi: Sami ve Şakir Tarihleri ile Birlikte* (haz. Mesut Aydın), İstanbul 2007, s. 718, 769, 819; Hâkim Mehmed, *Târih*, TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 231, vr. 94^b-95^b, 101^{a-b}, 102^a, 190^a; Şem'dânizâde, *Mürî't-te-vârih* (Aktepe), I, 178; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmî*, I, 249-250, 309; II, 183; Mehmed Emin Edib Efendi'nin *Hayatı ve Târîhi* (haz. Ali Osman Çınar, doktora tezi, 1999), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 124-127, 162, 172; Ahmed Câvid, *Hadika-i Vekâyi'* (haz. Adnan Baycar), Ankara 1998, s. 20-21, 141-142; Vâsîf, *Târih*, I, 42, 44, 46, 77; *Teşrifât-ı Kadime*, s. 124-125; Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2008, I, 32, 42-43, 46, 48, 168; II, 792; Tayyazâde Atâ Bey, *Târih*, İstanbul 1293, III, 65-67; Cevdet, *Târih*, IX, 283-284; Lutfî, *Târih*, VIII, 112; IX, 30-32; X, 13; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 76, 150, 154-161, 168-170; İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1943-45, I, 194, 220, 222, 250; II, tür.yer.; M. Çağatay Uluçay, *Harem'den Mektuplar*, İstanbul 1956, I, 19, 20, 79, 80; a.mlf., *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, tür.yer.; a.mlf., *Harem II*, Ankara 1985, s. 61-66; a.mlf., "İstanbul'da XVIII. ve XIX. Asırlarda Sultanların Doğumlarında Yapılan Törenler ve Şenliklere Dair", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, sy. 4, İstanbul 1958, s. 199-213; Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, İstanbul 1960, s. 13-14; Nurhan Atasoy - Filiz Çağman, *Turkish Miniature Painting*, İstanbul 1974, plate 30; Pars Tuğlacı, *Osmanlı Saray Kadınları*, İstanbul 1985, s. 291, 321-326; A. Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar: 1672-1673* (nşr. Ch. Schefer, trc. Nahid Sırrı Örik), Ankara 1987, I, 192, 215, 219; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 95-96; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform: 1836-1856*, İstanbul 1993, s. 97 vd.; a.mlf., *Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı Refia Sultan*, İstanbul 2003, s. 8-9; *Gravürlerle Türkiye: İstanbul* (haz. Mustafa Sevim), Ankara 1996, III, pl. 66; L. P. Peirce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar* (trc. Ayşe Berktaş), İstanbul 1996, tür.yer.; Arzu T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara 2000, s. 18; Anonim Osmanlı Tarihi: 1099-1116/1688-1704 (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 2000, s. 107-109, 117, 140, 231-232, 244-245, 248-253, 270-272, 275; *An Ottoman Protocol Register: Containing Ceremonies from 1736 to 1808* (ed. Hakan T. Karateke), İstanbul-London 2007, s. 109-110, 125-128, 150-154, 157, 159; Mustafa Güler, *Gülnuş Vâlide Sultan'ın Hayatı ve Hayratı I*, İstanbul 2006; Gülrü Neci-

poğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı, Mimari, Tören ve İktidar* (trc. Ruşen Sezer), İstanbul 2007, s. 210-214, 227-228; İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, Ankara 2008, s. 149; Lucienne Thys-Senocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler: Hadice Turhan Sultan* (trc. Ayla Ortaç), İstanbul 2009; *Ceride-i Havâdis*, nr. 525, İstanbul 28 Cemâziyelevvel 1267, s. 1; Tahsin Öz, "Selim III. Mustafa IV. ve Mahmut II. Zamanlarına Ait Birkaç Vesika", *TV*, sy. 1 (1941), s. 21-22; İbrahim Hakkı Konyalı, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Annesi Hafsa Sultan'ın Vakfiyesi ve Manisa'daki Hayır Eserleri", *VD*, sy. 8 (1969), s. 50; Ömer Lutfi Barkan, "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *TTK Belgeler*, IX/13 (1979), s. 155; M. Hüdaî Şentürk, "Bezmiâlem Vâlide Sultan'ın Hayatı ve Hayır Eserleri", *İstanbul Araştırmaları*, sy. 6, İstanbul 1998, s. 7-69; J. Deny, "Vâlide Sultan", *İA*, XIII, 178-187; Virginia H. Aksan, "Wâlide Sulţân", *EP*² (İng.), XI, 130-131.

ALİ AKYILDIZ

VÂLİHİ

(والیهی)

(ö. 996/1588)

Vâiz ve şair.

Edirneli olup adı bilinmemektedir; "Vâlihî" mahlasıdır. Âşık Çelebi, Kurd Muarrif diye tanınan bir zatın oğlu olduğu için kendisine Kurdzâde denildiğini bildirir (*Meşâirü's-suarâ*, I, 547). Düzenli bir medrese eğitimi alan Vâlihî bir süre ilmiye mesleğinde kaldı. Kınalızâde Hasan Çelebi'nin naklettiğine göre gençliğinde güzeller peşinde koşup bâde meclislerinde mey ve mahbubun "vâlih"i (şaşkın) olan şair ilmiye tarihini ve bu hayati terkedi tasavvufa yönedikten sonra vâizlik mesleğini seçti (*Tezkire*, II, 1032-1033). İbrâhim Gülşenî'ye intisap etmek için gittiği Kahire'de şeyhin ölümü üzerine oğlu Ahmed Hayâlî'ye intisap etti ve bir müddet sonra Edirne'ye dönerek irşad faaliyetine başladı. Verdiği ateşli vaazlarla kısa sürede büyük şöhret kazandı (*İA*, XIII, 187-188).

Âşık Çelebi, "vâiz-i rüsvâyî" diye nitelediği bir vâizle arasında geçen hadiseden ötürü Vâlihî'nin padişah tarafından Edirne'den sürüldüğünü belirtir (*Meşâirü's-suarâ*, I, 548). Atâî bu hadisenin 971 (1563-64) yılında vuku bulduğunu bildirir (*Zeyli-Şekâik*, s. 365). Âşık Çelebi'nin bahsettiği vâiz-i rüsvâyî Murâdiye hatibi Emîr olmalıdır. Atâî'nin naklettiğine göre halk arasında Vâiz Emîr diye şöhret bulan bu zatın asıl ismi Abdülkerim'dir ve Melâmî tarikâtının esaslarını yaymaya çalışmaktadır. Büyüklere dil uzattığı için bir iki defa sürgüne gönderilmiştir (*a.g.e.*, s. 597). Öy-

VÂLİHİ

le görünüyör ki büyüklere dil uzatan Vâiz Emir ile birlikte Vâlihî de bu dönemde yoğunlaşan Râfîzîler hakkındaki takibattan nasibini almıştır. 971 (1563-64) tarihli *Ruûs Defteri*'nde bu hadiseyle ilgili bir kayıta ilhâd ile suçlanan Edirne'deki Murâdiye Camii hatibi Emîr ve akrabaları Küçek Emîr, Rûşenî, Muslihuddin adlı müderrislerle Vâlihî adlı vâizin şehirden sürülüp İstanbul ve Bursa'da da oturmalarına izin verilmediği bildirilmektedir (BA, KK, *Ruûs Defterleri*, nr. 218, s. 84). Tezkiresini yazdığı tarihte (976/1568) Vâlihî hâlâ sürgünde olmalı ki Âşık Çelebi, onun için "Ümîddir ki yine ilhâm-ı ilâhî ile günahları af ve hatt-ı siyahları defter-i eyyâmdan mahv oluna inşaallah" demektedir (*Meşâirü's-suarâ*, I, 548).

Vâlihî 982'de (1574) tamamlanan Selimiye Camii'ne vâiz tayin edildi. Tayin tarihi kaynaklarda zikredilmemektedir. 991 (1583) tarihli bir mühimme kaydında Selimiye Camii'nde vâizlik yapan Vâlihî'ye cami kütüphanesindeki kitapları mütalaa etmesi için izin verildiği belirtildiğine göre (BA, MD, nr. 51, s. 79) bu tarihten önce görevle getirilmiş olmalıdır. Vâlihî, Serdar Lala Mustafa Paşa'nın şark seferine katıldı. 28 Receb 986 – 15 Receb 987 (30 Eylül 1578 – 7 Eylül 1579) tarihleri arasındaki tayinleri ve bazı hadiseleri ihtiva eden bir ruûs defterinde Vâlihî'ye dair iki kayıt vardır. Bunlardan birincisinde Mustafa Paşa'nın doğu seferi esnasında kendisine tahsis edilen mîrî develerden Vâiz Vâlihî Efendi'ye de bir katar deve verildiği bildirilmektedir (BA, KK, *Ruûs Defterleri*, nr. 232, s. 397). İkinci kayıta halen Şirvan'da müftü ve müderris olan Mevlânâ Vâlihî'nin 150 akçe ile Demirkapı kadılığına tayin edildiği belirtilmektedir (a.y., s. 3). Âlî'nin *Nusretnâme*'de naklettiğine göre "vâizler zümresinin meczubu" Vâlihî bu sefer esnasında Özdemiroğlu Osman Paşa, Şirvan şehirlerinden Ereş'i fethettiğinde bu şehirdeki ulucamide kılınan ilk cuma namazında III. Murad adına coşkulu bir hutbe okuduğu gibi verdiği vaazlarla da askeri coşturmuştur (Eravcı, II, 199-200). Ölümüne kadar Selimiye Camii'ndeki kürsü şeyhliği görevini sürdüren Vâlihî, Hasan Çelebi'ye göre devrinin en ünlü vâizlerindendi, vazasını dinleyenler bu dünyanın elem ve hüznlerini unuttur, nasihat ve irşadlarıyla da kendilerinden geçerdiler (*Tezkire*, II, 1033). Vâlihî'nin ölüm tarihi kaynaklarda farklı şekillerde verilir. Atâî ve Ahmed Bâdî Efendi 994 (1586), Abdurrahman Hibri 996 (1588) yılında vefat ettiğini kaydeder. Ömer Fa-

ruk Akün, Atâî ve Ahmed Bâdî'ye dayanarak 994 yılının daha doğru olduğunu ileri sürerse de onun yerine Selimiye Camii vâizliğine Dizdarzâde Mevlânâ Mehmed Efendi'nin tayin edildiğini belirten bir ruûs kaydından anlaşıldığına göre (BA, KK, *Ruûs Defterleri*, nr. 250, s. 16) bu tarih 996 yılı sonlarıdır. Vâlihî Edirne'de Tunca kenarında Şeyh Şücâ Zâviyesi'ne defnedildi.

Vâlihî vâizliği yanında şairliğiyle de tanınmıştır (Âşık Çelebi, I, 548). Âşık Çelebi şairliğini överken onu Molla Câmî'ye ve Hâfız'a benzetir. Beyânî şiirde yetki sahibi olduğunu (*Tezkiretü's-suarâ*, s. 226), Kınalızâde Hasan Çelebi de güzel tarihleri bulunduğunu (*Tezkire*, II, 1033) söyler. Ahdî ise tasavvufî şiirler yazdığını ve Farsça şiirlerinin ehli katında beğenildiğini zikreder (*Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı*, s. 571). Vâlihî'nin şiirlerine bazı mecmualarda rastlanmaktadır. Bursalı Mehmed Tâhir, mürettep bir divanı olduğunu söylerse de günümüze böyle bir eser ulaşmamıştır. Akün'e göre bu yanlış bilgi Bursalı Mehmed Tâhir'in Vâlihî'yi Üsküplü Vâlihî ile karıştırmasından doğmuştur (*Â*, XIII, 188).

BİBLİYOGRAFYA :

Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ* (haz. Filiz Kılıç), İstanbul 2010, I, 547-549; *Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı (İnceleme-Metin)* (haz. Süleyman Solmaz), Ankara 2005, s. 570-571; Beyânî, *Tezkiretü's-suarâ* (haz. Aysun Sungurhan Eyduvan), Ankara 2008, s. 226; Nev'izâde Atâî, *Zeyli Şekâik*, İstanbul 1268, s. 364-365, 597; Kınalızâde, *Tezkire*, II, 1032-1033; Fâik Reşad, *Eslâf*, İstanbul 1311, I, 139-142; *Osmanlı Müellifleri*, II, 476; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 227-229; H. Mustafa Eravcı, *Mustafa Âlî's Nusretnâme, with the Exception of the Section Dealing with the Rebuilding of the Fortress of Kars, Edition and Study on the History of the Persian Campaign under Lala Mustafa Paşa* (doktora tezi, 1998), University of Edinburgh, II, 199-200; Niyazi Adıgüzel, *Edirneli Ahmed Bâdî'nin Riyâz-ı Belde-i Edirne Adlı Eserinin Tezkire Kısmı* (doktora tezi, 2008), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 368-369; Uğurtan Yapıcı, *Edirneli Mevlî ve Gülşenî Şâirler* (yüksek lisans tezi, 2009), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 118-124; Ömer Faruk Akün, "Vâlihî", *Â*, XIII, 187-188; Edith G. Ambros, "Wâlihî", *EI²* (Ing.), XI, 131-132.

İSMAİL E. ERÜNSAL

VALYEVA

Sırbistan'da tarihî bir şehir.

Belgrad'ın 100 km. güneybatısında Sava nehrinin sağdan aldığı kollardan biri olan Kolubara suyu vadisinde, büyük bölümü ormanlarla kaplı dağların bulunduğu bölgede deniz seviyesinden 185 m. yüksekte

yer alır. Şehrin aslını teşkil eden küçük yerleşmeye dair ilk bilgiler 1019 yılına kadar iner. O sırada burası aşağısında birkaç ev bulunan küçük bir kale durumunda olup Gradac adıyla kaydedilir. Günümüzdeki Valjevo adı ilk defa 1398'de Dubrovnik yöneticisinin Sırp Prensesi Milica'ya gönderdiği bir mektupta geçer. Bazı filolojik araştırmalara göre Valjevo adı "vadi" anlamındaki Latince "vallis"ten gelir. 1458'de Osmanlı hâkimiyetine girmiştir; ancak kalenin fethi hususunda kaynaklarda bilgi yoktur.

XVI. ve özellikle XVII. yüzyıllarda Valjevo Osmanlı idaresi altında, içerisinde seyyahların ve tüccarların konakladığı büyük bir kervansarayı bulunan, el sanatlarına ve canlı ticarî hayata sahip bir yere dönüştü. 1624'te pek çok bahçesi olan zevkli ve güzel bir yerleşme yeri idi. Burayla ilgili ilk Osmanlı tahrir kayıtları XVI. yüzyılın ilk yarısına aittir. 934 (1528) tarihli tahrirde göre Semendire sancağına bağlı Valjevo küçük bir köydü ve çoğunlukla hıristiyanlarca meskûndü. Yirmi yedi hâne müslüman ve yetmiş bir hâne hıristiyan toplam doksan sekiz hânesi (% 27'si müslüman) ve 500 civarında bir nüfusu vardı (BA, TD, nr. 978). 1537 yılına ait tahrir burada İslâmîyet'in giderek yayıldığını gösterir (BA, TD, nr. 187, s. 747-748). Müslümanların hâne sayısı elli dörde çıkarken hıristiyan hâneleri kırk altıya düşmüştü. Bu 100 hânenin halkı da bir önceki gibi 500 civarında bir nüfusa işaret etmektedir. Ekonomisi büyük oranda tarıma bağlıdır (alınan verginin % 48'i tahıl, % 27'si şarap, % 10'u dükkân geliri). Valjevo XVI. yüzyılın ikinci yarısında gelişerek bir kasabaya dönüştü. 967 (1560) tahririnde burası "Nefs-i kasaba-i Valjevo pazar-durur" ibaresiyle zikredilmiştir (BA, TD, nr. 316). Müslümanların hâne sayısı 301'e, hıristiyanların hâne sayısı elli bire yükselmişti. Bu da % 86'sı müslüman toplam 352 hânelik bir rakama ulaşır (yaklaşık 1800 kişi).

1572 kayıtları Valjevo'nun daha da büyüdüğünü ve bölgenin en büyük yerleşim merkezi olduğunu ortaya koyar. Bu tarihte 472 müslüman hânesine karşılık (on altısı imam ve müezzinlere ait) elli altı hânedan ibaret hıristiyan cemaati bulunmaktaydı. Bu da % 89'u müslüman 2500-2600 kişi civarında bir nüfusa işaret eder. Kasabanın iki camisi yanında (Mehmed Paşa Eski Camii ve Hacı Hüseyin Camii) sadece Kasım Bey ve Praçalı Mescidi ismen zikredilmiştir. 1537 ve 1572 yılları arasında kasabanın ekonomisi de köklü bir de-